

કોષલ્ય શોધ.

દેશિકારીગયૂતેજકો બેરણી.

આર્યાવૃત.

વિધન હરણુ હર હે! હર, ધરી વૃયા કૃપા ધન મન તું;

જગારી લે અમ દીન, દળી દૂસઃ અવ શ્રે કર વું.

આર્ય અંધુજનો!!! આપણુ પહેલા પ્રાતરોદય સૂર્ય પ્રકાશમાં આવીને; એક ટાણે મધ્યાનકાળે આગે પડી; જેઓ, હાલમાં સુમમા સંપ્રદાયમાં ખપતા આર્ય વૃતને જુદિ બળ વડે, સૃષ્ટિ સૌંદર્યતાની ટાચપર ખુલાવતા હતા. જેઓ કળા કોષલ્યથી, બહોળા પરમાં ફેલાવ પામેલા દૂર ભૂમિ વાસિક જનોને તર્ર થઈ; એઓને પોતાના ફેશનું ભાન ખુલાવતાં અને ખીજ પાનિ જનોને લલચાવી, હીરા, માણિક, માતી જડીત સોનેરી નંગો, અથવા કીમતિ હિરામળ પોશાકે કરી; તેમજ સોનાં રૂપાનાં હાથી પોડે નખાતા સાજ, અને ખાવા પીવામાં વપરાતાં વાસણો વીગેરેથી, માટી ખાનદાની ધરાવતા હતા. જેઓ, વૈભવ અને વિદ્વતાથી ખીજ લોકોમાં સ્તુતિ પાત્ર મનાતા હતા. તે-

સખંધમાં આવતી ફેટલીક હકીકત, જેની નોંધ આ પ્રસંગે લેવાની હતી; પરંતુ તેના કાગળીઆ— વળા ભયાની ગામ કાનપૂરમાં મારા મકાનમાં ચોરી થયેલી, તેમાંજ પોખારા ગણી ગયેલા માલમ પડવાથી, ધાર્યા પ્રમાણે બની આવ્યું નથી.

સને ૧૮૭૬ (ઈસ્વી) ના અક્ટોબર માસની તા. ૧૫ રહમીનાં રોજ, આ નિખંધ મેં આંછી લીંબડી એ— ૧ વરનાલકપૂર રફૂલના મકાનમાં જ્યાંની કાયરોગે પીલાતી જાને પડેલી દેશિ કળા જીતિજન મંડળીમાં વાંચી સેભ વેલ. બાદ ભાવનગરમાં શાહ કીકાભાઈ પરભૂદાસ તથા મારામ વેલાભાઈ મહેતાજી, ગુજરાત, દેશિ—મિત્રોનાં ૧૫તિઆનું પધારવું થતાં; તેઓ સાહેબે દેશિ કળાન ન વિષે, ત્યાનાં માતી ખાગમાં બધણુ આપેલું હતું.

દેશો દયાર્થે ઈશ્વર પ્રાર્થના

પરગ રાગી પદ.

હે જગ ત્રાતા હે જગ ત્રાતા;
કર દેશ વિષે સુખ સાતા, હે જગ ત્રાતા હે. ૧૬.
અમ બાળકને જો બગારી, કહી વંદન કરી પુકારી;
માર માધમ નથી સહેવાતા, હે જગ ત્રાતા હે.
કુલુઓય અમને તૂંજ પાખી, દૂખ દોહલા કહાં જમ બાખી;
નિજ બલથી થયા પરતાતા, હે જગ ત્રાતા હે.
મુજ કૂંસંપથી ઉપું વળીયું, નાંમ બાપ દાદા તણું ટળીયું;
સાન મુલુ ગરથે ને વખણતા, હે જગ ત્રાતા હે.
રાજવંશી કાતિ વીરવંકા, શુરવીર ધીરધારી બંકા;
થયાં અણવાણે પગ ગોઘા ખાતા, હે જગ ત્રાતા હે.
ન્યાય નિતી વિદ્યા મુલુ ગોઘી, ટળી દયા ધર્મ તણી પુઘી;
થયાં અમલી સદુ અમલો ખાતા, હે જગ ત્રાતા હે.
બડેજાઓ તણું ખીઈ ખોયું, હાથો હોદા તણું માન ખોયું;
થયાં ધરખારી બથે આહ ંહેતા, હે જગ ત્રાતા હે.
કર દેશ વિષે સુખ શાતા, હે જગ ત્રાતા હે જગ

૧; રે! આને કંગાલ, ચામદિલ, જુડીપ્રક્રિયા; અને
નાચારી ગણાઈએ છીએ. વિવેકનાં ધરધા, વિદ્યાનાં ધ-
રધા, બુદ્ધિનાં બળધા, તેમજ તર્કના વળધા, ઉડતા અ-
નલુ અબૂજ છીએ; એમ લોકોમાં બધે ચરચાઈએ છી-
એ. ને આજ કાલ સ્તુતિ પાત્રમાંના—ના સ્તુતિ પાત્ર યઈ
પડેલા ઇંગ્રેજ!! આ દેશથી જરતોય પ્રવાહનાં ધોધ, આજ
લાંબા વખતથી ઇંગ્લાંડનાં મુલકમાં છોડ્યા કરે છે જેથી
તહાં બધે લીલાલેહર યઈ રહી છે. જુઓ! આ ઇંગ્લાંડ!!
આહા! જાહેપાશે વશ કરી, એકવાર આપણી નજર તે-
ણી તરફ એંચાવતો નથી થું? અરે! મનહર વિલાયત!!
તું વસીકરણ મંત્ર શકે શિખેલ હોમની!!! જતી બંધન લોહ
બેડી આપણા આહત હાથ પગે; મજબૂત દેવાયા છતાં;
તે તે તોડી ત્વરાથી, આપણે આ વસીકરણીને બિટવા.વી,
થઈ ભમાતા નથી થું?

બલીહારી આપણને, આપણા બેદકારીપણાને અને આપણી
આજશાઈને કે; ઇંગ્લાંડથી આવતા જુખમરાના ગાજતા તંબા-
જૂનાં નાદ; કૂંભકર્ણની નિરાંત વશ થઈ, આજ પરીયંત મુદલ
કાંતપર લેતાજ નથી. અરે! પરજનના દંભિક ખોલો, આપણા
કઠોર હૃદયને કાંઈજ અસર નથી કરતા!!! વિદ્યા, કળા, શૌર્ય
અને આપણી ખાનદાની આ તે સહુ ક્યાં ગયું? શત્રુઓનાં,

જે વખત ફરી આનો આજ નિબંધ, ભાષણની પૂરણાહુતી
એ, સભાને શ્રવણ કરાવા મેં જણાવ્યું. પરંતુ વખતની તં-
ગાસને લીધે, તેમતો બન્યું નહીં. પણ મહેતાજીની ભલામણ
થી, સભામાં મેં તેમની કેટલીક કવિતા ખોલી સભાજાવી હ-
તી. મહેતાજીના ભાષણથી લોકોના મનપર ઘણી તાજ અ-
સરના જોષનો વેગ, ધીમો નહીં પડવા દેવા; આહીના જુવાન
યા નાગર ગ્રહસ્થોએ, જાણે ઉમંગથી એક દેશી કળા ઉત્તે-
જા મંડળી સ્થાપવાનું નિશ્ચય કીધું. અને તે પારેલી મુરા-
આણવા, રાજેશી પ્રભાશંકર જયશંકર કેટલીક ગદ્યન-
ય; પહેલાની પ્રવેશક ઇંગ્રેજ સ્કૂલમાં એક ગદ્ય લેખ,
માં આ મારું પહેલીજવારનું ભાષણ મેં રાખી

ધારા શેન્યમાં ત્વારાથી કુમાયલી તરવાર, જગતના ઘણા બ-
ગમાં ફેલાયલી વિદ્યા, વિદેશ ગમન કરી આવેલી અખૂટ દોલત
અને એક ટાણે પ્રકાશ આવેલાકળા કિરણો આતે ખંધું ક્ય
ભરાઈ પેકું!! જૂલમિયાત રાજાઓનાં જૂલમથી કંઠાળ
આશરો શ્રમ દેવા; અને આરામ લેવા, આપણા ઘટાવં
કીર્તિ વૃક્ષો તળે આવતા, પર વતનીયાનું આવાગમન ઓધું થ
તે શાથી? અખૂટ દોલત, અકલ વૈભવ, વિદ્યા, શૌર્યોદિને બીજા
વેરે સવેણું કરાવી; આ રતિમાન ભરતખંડને નૂરહત જો-
ઈએ છીએ તે શાથી? અને સતેજ સ્વકળા કારણોને તેજ-
હિલ બાળીએ છીએ તે શાથી? અથવા આર્ય પૂત્રો! પહેલા
જ્યારે પર દુઃખભજન અને નીતિ રક્ષક કહેવાતા, ને મ-
હત્વપણું પામેલા બધે પંકાતા, ત્યારે આપણુ જોએ તે-
રીગરોજ વંસજો; હાલ દેશની કાબૂ હાથથી ઝાઝ ખેડા તે
શાથી? વિગેરે અવલ વિચારમાં લેવું અવશ્ય છે.

— કૂંસંપાકતે આવી પડેલા દુઃખપાશેકુંકરી, ઉદ્ધમ રહી-
ત થયા છતાં; આ સંસારે આમાં એકવાર પકડેલા ગ્રા-
નું સુકાત, જો કે ખુદરતી તોડાને ફૂટી, તે કુખી જવાની
તૈયારી પર છે; તો પણ પોતાનું અણહિત સમજી આવા તો-
ડાની ગાંઠે ખેડેલા ખેસારને, આવી હાલતમાં મુંઝી નાશી જ-
વું એ તદ્દત અનીતિ છે. એવું જોના મનમાં સદાય દસાયલું
છે, એ દાનાવ પુરુષોને દંભિજનોનાં પંખામાં આવી દુ-
ખી થવું નજર આવે; એ કેટલું નાંસિપાસ થવા જેવું અને
આશ્ચર્ય ઉપજાવનારું છે? એ તો સ્વભાવીક છે કે, નીતિ
માર્ગાનું સરનાર વિના કારણ લાંબા વખત સુધી દુઃખાધિન

— ખંધુજનો! આપણુ પર પહેલાનું પથરાયેલું અસાન
તીમિર, માતૈલા નિરઅંકુશ મદાંધાનો મારો, કપટદ્વારાએ
તિનું આવાગમન તેમજ અખૂજ અમલિની ટાળી; દૂર
પોનો તોર નિમક હરામી અધર ઉડાઉઓની
ને કુસપતાને લીધે, રાજમાં પેડેલા સજો આ-

અં ખૂણ પ

તા જેરમને તો, તેઓ મળ્યુકત થાયજ થાય. હાં! વેનર-
હત પણુ. આ પ્રમાણે આપણુ બાધ્યાને થયેલું છે.

મુસલમાનોના આસમાની સુલતાની અમલની સત્તા, જ્યારથી
આપણુ પર બેઠીજ્યારથી મહમ્મદ તેમુરાદિ જુલમિયાતના પંઝામાં
આપણુ સપડાયા. જ્યારથી આ સંસાર સમુદ્રમાંના ભરતખંડ
ઝાઝનો આપણો નિમહલાલી પાણે બજવેલ ખલાસીપણુનો ધં-
ધા; (રાજ) આપણે હાથથી ખાંચો. અથવા તો તેમાં આ-
વતા પરદેશી બેસાડેઆની સંખ્યા ઓછી થયે આપણા ઉ-
દય સૂર્યાસ્ત થતો આલ્યાથી; વિલાયતી ઓળેએ જ્યારથી
આપણને પોતાનો દેખાવ દેવા રસ્તો લીધો છે અગર વાટે,
ધાટે, ગલિયે, થેરિયે અને ઘેરે ઘેર તે ઝાકળા મને માહાલ
વાથી; આપણા દરેક ભાગમાં, જ્યારથી વિલાયત બાધનું
બંધે થયીપડે થઈ પડ્યું છે. જ્યારથી આપણા આર્ય કા-
રીગરોને પોતાના રૂપ પર લોભાવવા, તેણે સાક્ષાત્ કુટિયણુ-
થી ફેંટેણા ઝાકલ્યા. અને એઓને ધરબંધ કરવા કોસીશો
જરૂરી કીધી અથવા જુદે જુદે રૂપે આપણા આર્ય બાધ્યાને

દી કારણોથી, કેટલોક વખત થયું સહેવું પડ્યું છે.

જ્યારથી એકલ પેટા, અખૂજ, અસ્તાન અમલાંધના
પડતાળા (મારા) રૂપી અરણોદય— ન્યાય કારી શાણી સરકા
રના સંબંધમાં; રાજની લગામ મુચર કૃપાથી ખેંચાયલી,
અથવાતો તેવા વખતસર થયેલા નિષપક્ષપાત અમલદાર
રૂપી અંદ્ર ઉદ્યાર્થે (ઉપરના અરણુનો) અસ્ત થતો જણા
યોછે ત્યારથી; તેઓ (અખૂજ અસ્તાન અમલાંધ) પોતાની બા-
જ હારતા — નિષકંઠક, સત્યતા, નીતિ અને ન્યાયનો વા
વેટા, તે આ વખતથી ધરા સયન કરી પડેલા, તેને આકાશ

નો જોવા લાગ્યા છે. વિદ્યા દેવી જે લોહબેડીથી કેદ
દેશમાં બધે, સંનમાતલી અને તેના આલય ભં-
પાયમાલ કરેલા હતા; તે કરી વિજયતાની
પા; વિદ્યા માતાને સુખવૃત્તિએ પોહોઆડ-
પાયરીએ પેખાયલા છે આહા! જુ
એને અપાતું વિદ્યાદાન. છોકરી-
ની વિદ્યાઆસિક કન્યાઓની સં-

કોપલ્ય શોધ.

દાક્ષ કરવા વાછંત્ર નાદથી લોભાવા, અને આ
તાતાના ભણી એમવા જુદે જુદે પ્રસંગે જુદા જુદા વેશ ધારણ
કરી, જ્યારથી તેણે પોતાના ભાવ સોંધા કીધા છે
ત્યારથીજ આપણા જીવ્ય સૂર્યને અસ્ત કરવા, દીનતાઈ વા-
દળી આપણે માથે ચડી આવતી જાય છે, ત્યારથીજ આ-
પણા પર કરતા રાજ સત્તાક ઇંગ્રેજના જય વિજય મેઘનું ગા-
જવું, અને ઉદય વિજળીનું આ ભરતખંડ ઉપર મોટા ઝ-
બકારા સાથે થવું નજર આવી; ઇંગ્લાંડ ભણી જતા જર-
તાય પ્રવાહમાં વિદ્યા, દોહન, અને નીતિ વિગેરે મરજીવતા-
ર ધારણ કરી આપણામાંથી વધી ગઈ છે ત્યારથીજ આપ-
ણા વૈ રક્ષ્ય રાગે પીલાતો પોતે કઠંગા દેહર દેખાડ
તો થયો છે. અને આપણી કરડી આંખે દીનવ પડળ વ-
ળવા લાગ્યા છે. અરે! અગારા ભારતી તલવાર ત્યારથીજ

ખા. અરે! શું આ ખુજુ જ્યારે આપણે જોઈએ છીએ; ત્યા-
રે આપણા મન પરના અસલી જંગલી ચાલનો ચિત્તાર, તે
વખતની વિદ્યા સ્થાનિ અને પ્રજા સુખ વિગેરે - બાબતથી,
ઉછળાતું હાલતું આપણું ઉર, શું કમ્બલ નથી કરતું? કે તે-
માં ને આજમાં એક રાણી દાશીનો ફેરફાર થયેલો છે. અ-
ને તેવા થયેલા ફેરફારને સરખાવી જોઈશું તો માત્ર આ-
જનાને તે દીવ્યતાનાં યથાસમાગમ વિના તેમ થવાને ખી-
જું કોઈ પણ પૂજ્ય કારણ હોય એમ દીક્ષિતજી નહી.

૫૬.

સુસંગતિમાં ચડે સરવ કો, સુસંગતિમાં ચડે;
પારશ પર્વે લોહ સુવરણ, સુસંગતિમાં ચડે.
ફલ મેળવણે મહી મયતાં માખણ, આગની આગે ધન ચડે;
લુંલું ભજો પય પલટો નીજ ગુણ, ફળે રંગ નવ ચડે
સુક પક્ષિ કો સુત સમાગમ, સુભાષિત નીવડે;
દૂરાગ્રહીજ નથી દૂર વચની, ટેવ પાડી તે
પટંતરો જો પડે પાણી પય, ગુણ આ
ધર્મ સુસંગે અસિત અરણિ, રાહુ દુઃખ
સુત સમજી સદ મંત્રિ સંગતિ,
જય સમાવી સજો જૂપતિ, ૬

ખૂણે પડી, કાંટે ખવાય છે. અથવા તો ચોર્યતા અધીરે
તા પેટ પીડે મરે છે. આપણા કળા કીરણા ઉગ્મય આજુ-
પણુ તથા, ત્યારથીજ જલસુહૃત બાહુક રૂપે બાહિર પડતા થ
મા છે ત્યારથીજ આપણા ધંધાધારી કારીગરો; મુંગે
મોઢિ યવન “મુલમ” ના પડતાજો અડાળાયા ઓહવાય
છે. અને એઓ દંપતિ ચીંથરેહાલ “તાવડીમાં તા-
રો ને દાયરીમાં મારો આમ ધાન ધાનને પાન પાન થયા
છે” અથવા તો જાવળીનાં રંગમોહલમાં ફુટલ મુટલ
નાઠલી અને ધડકલીની સેયામાં આજોડતા થઈ, અમ
દેવતાની મિઠને સાંઝે આમ તેમ અથડાય છે.

રે ધનાઢય જનો!! કંઈણા જનક સ્થાતિમાં આપણા આ-
ર્ય કારીગરોને લુપ્તી પુષ્પી આસલી ખાતાં જોઈ તમને કાંઈ
જ લાગતું નથી થું? અહો રાજ્યપૂત્રો! ધીરા થઈ જરા
નિચી નજરથી જુઓ, કળાહિણુ સુલકથી તમને કેટલી
મોંઢપ છે. આપણા ચીથરે વીઠાયલા રતન જતન વિના ખૂ-
ણે પડી પથ્થરમાં ખપે છે. પશ્ચિમ તરફના શિલ્પ શાસ્ત્ર-
ના જાણુ પૂરણો, પૂર્વ થયેલા આર્ય કારીગરોની અગાધ બુદ્ધિ
જોઈ આપણા હાલના શોધકોની હા! આપણી કંગાલાવ-
સ્થાથી, આપણા મોટે જાણે થુંય વિચાર ખાંધતા હશે.

આસનોહત યવન પોશાંકી મંહાત પૂરૂપનું

સમાજમાં અકસ્માત પ્રવેશ થવું.”

સમાજાધિપત્યુવાચ.

અહો! અદર્શનિક મહંત પૂરૂપ!! આપનાં અકસ્માત દ
શનથી અમે દંગ થયાછીએ. અથવા તો આપનું આમ એ
કાંએક પધારવું થયાનું કારણ કૃપા કરી આંહી જણાવવા
દયા કરશો.

સુધરેલા દેશમાં મુસાફરી કરવી, એ એક દેશની અ-
લીનું મૂળ કારણ છે. રાજકુમાર કાલેજમાંથી નિકળતા રા-

મહંત પુરુષોવાચ.

અહો! આર્ય પુત્રો!!! આ દૂરદશા રાહુ છાંયાનું વલણ તમારા બહી જોઈ મને ઘાણું લાગે છે.
અરે! આ તમારી દશા!! અપશોસ અપશોસ! હાથી પોડાનાં સોનેરી સાજ વાળા હિરા માણિક અને માતી જડીત અમૂલ્ય રથો બેપર ખેસારી તમારે માથે છત્રધારી હું, આર્ય દેશને એક ટાણે સરવોત્કૃષ્ઠ પદવીએ પોહાંચાડી; વિજય પતિ કરીને; હાલની તમારી વાસિક ભામીકાને સૌભાગ્ય કરનાર તમારો જ્ઞાતી કૌવલ્ય છું. પણ રે! બાધયો. મારા આ વા દેદારથી શકે તમે ભભાતા!! આ યવન પોશાક ધારણ કરાવનારી પેલી, (તમને આહાંધ કરી નાખનાર રાંડ કામજનની— જેના પ્રેમપાસમાં ફેલાઈ પડવાથી; મારી પ્રાણ પ્યાની “કળા” અરધાગ્નિનો મારે વિન્નેગ વેઠવા પડે છે.)
રે! ઓ!! અખૂજ આર્યજનો!!! નિંદ્રાપટ મંડપથી બાહર

જ પુત્રોને સ્વરાજ્ય હસ્તગત કર્યા પહેલાં; મુસાફરીએ મા-કલવાનો મૂળ ઉદ્દેશ—જુદા જુદા દેશ રાજના જુદા જુદા ભાગમાંના થતા ન્યાય પ્રકરણનો ખરો અનુભવ થવો એજ છે. આપણા પેહેલાના વિક્રમ ભાજદિ રાજવંશીઓ ધણે દુર જઈ, તેવા પરદેશી રાજના અનુભવને માટી વિઠં-બણાથી પામતા; તેવા જુદા જુદા પ્રદેશના જુદા જુદા સ્વભાવના માણસથી, જુદે જુદે વખત કામ પાડી પોતે ધડાતા. અને પેહેલાના આપણામાંના આજ્ઞાણો, જેઓ ઉપવિતોષ્ઠ થયા બાદ બાર વરસ તો કાશી ક્ષેત્રમાં વિદ્યાભ્યાસને માટેજ જતા હતા. હવે જુઓ કે, આજ્ઞાણોને નવ વરસની અંદર જનોઈ આપવું, અને પછીથી બાર વરસની લાંબી મુદત પોતાની આટલી નાની વયમાં, પોતાનાં જ્ઞાતી મા આપથી જુદું પડવું એ કેટલું અવધડ બરેલું છે, તો પણ તે વખતના વિદ્વાન આજ્ઞાણો—પુત્રોના લુપ્તા લાડને નર્ક ગણુગારતાં; ઉલ્લસ ઓર તેવ પ્રસંગે માટી ખુશીની વાત સમજતા હતા. હાલમાં જોઈશું તો હમણાના જુદેવા પોતાનાં કુમળા બાળકોને ખભે ખડીએ સેવરાની હાથમાં ધાત્રુપાત્રથી ઘેર ઘેર ચપટી ઉધરાવતા જોઈ; પોતાનાં ધન્ય ભાગ્ય સમજે છે. અરે! ફરી મહારાજો!! તમે કાણુ! તેનો તો જરા નિઆ બેશી

પડી, તમારા મિત્રાઈ ગયેલાં નેણુ જરા ઉઘાડી જુઓ. વિદ્યા, પોતાના તનુજ વૈભવ કળાને દુઃખી જોઈ, હાલ દૂર દેશ જઈ, તમારાથી રીસાઈ બેઠીછે. ને તમારી દયા નીતિને કાઠી બઈ જનાર ઈએજ!!! ને ઉપર તમારા પોતાનો બધા આધાર રહેલોછે ને પોતે તમારા સુખ આરામનું સાધન થઈ પડેલાછે. તેમનોજ વતનીક દેશ ઈંગ્લાંડ, ને યૂરોપખંડથી

વિચાર કરો. થું તમને એક નીચમાં નીચ સુદ્રજાતી—કોળી, કઠી, કડિયા, કુંભાર, સઈ, સરાણીયાને પખાલી સરખાનું અધમ અનાજ, ઘણી મુસીબતે મુઠી મુઠી ઉઘરાવી ખાવાને સરમ સરખી પણ નથી આવતી! અરે રૂપીજનો! પહેલા રામચંદ્રજી જેવા સુખાતરે યજમાનથી, તમારી થતી પરણાગતને તમે રાજ્ય અમખાવા આનાકાંની કરેલી; અને તેટલાજ સાઈ ભીલથી ઉત્પન્ન કરેલા ખાણુને સંતુષ્ટ કરવા રામચંદ્રજીને વખત પડેલો, તે વખતની તમારી સન્મતિ, સત્તા, અને સદવિવેક આતે સહુ ક્યાં ધસડાઈ પેહું? અરે! આહાર તેવો આડકાર એ વાત નિશંક છે—જુઓ આજ તમારી સુદ્ર ઉપારજીવીકાથી તમારી જુદી પણ સુદ્રજ થઈ છે. થું! હાલમાં જે આખલા વડે, ભૂમી ખેડથી તમારું થતું ગુજરાન તમારી સમવાતી ધર્મ દ્રઢતા, અને નીત્ય કર્મ આનો જરા વિચાર કરો. વખતે દૂધના તાકડા થયાતો બસે, નહીં તો જળ દેવીથી તમારું ખંધાયણું ભાત અને ભૂમી દેવી સાથે હજ સંજોથી થતું તમારું ચૂર્ક પ્રાક્રમ—આહા!! થું પરમેશ્વરની લીલા!! અરે વખતની બલીહારીછે.

(૫૬)

મિથ્યા સહુ સુખ વિદ્યા વણું, મિથ્યા સહુ સુખ વિદ્યા વણું; તળયું તાણું બહુ શાક વિવેકે પણ જેમ વીણું લવણું; મિથ્યા. રાજ પાટ સુખ હોય બસે ધર, જાજવું પાલખી પરનું; અમાખમા કરી ઉઠે ખચીત તે માનો માલ વગરનું; મિથ્યા. હુકમ કરતાં હજાર ઉઠે સુખ શુભ માથે જતરનું, શેવક શેવા કરે સદૈવ્યે માનો ન સુખ અચળનું; મિથ્યા. હય હાથીને હોઈ બેશીને ફરવું વગર ફકરનું, અહારવીત્રીધ પકવાન જમે તે જાણો સહુ વણુ ખરનું; મિથ્યા. લાડ લડાવે માત પીતાજી, જોર ધરે મદ જરનું, આ જમમાં જમીન બણ્યો ધિક જીવતર વિતા બણતરનું; મિ.

જન્મ પામીએ છે. તે ઇંગલાંડના જનક યૂરોપમાં તમારી વિદ્યા
—હાલ ઠારો ઠાર સનમાન પામતી થઈ છે. અને તેણે
પોતાના વૈભવ કળા તનૂજને ખાસે તેડાવી બઈ, (કળાનું યૂરો-
પ વૈરે લગ્ન કર્યું પણ ખરું, માંહો માંહે કલહ કરી તમે
તમારું સરવસ્તુ ખોઈ ખેઠાછો. વિદ્યા—જે તમારા સાથે
ઝોઝી ઝોઝી થઈ મરી પડતી હતી તેને તમે તમારા ખાર
ણે આવતી આળી છે. અને તમે મારી ઝોળખ પણ ભૂલ્યા
છો. ઝેર! થયું તે થયું. પણ ભાઈરે! હવે તો જરા મારી ભ
ણા ઉંચી નજરે જુઓ.

હું હાલ કૌપલ્ય—શોધ હિંદુ ટળી, યવન “હલિમ”
નામ ધારણ કરી લોકોમાં ફરેછું. જેથી વિદ્યા, દયા, નીતિ
વિગરેને પાછી આરસ્તે વાળી, તમારી પ્રીતિ સંપાદન કરા
વા મને ઠીક સુગમ પડશે. પણ તે ક્યારે! જ્યારે, તમે વિદ્યા
તનૂજ વૈભવ કળાને હળવામળવા—આળશાઈ તજી, વા
રંભવાર પ્રયત્ન જારી કરશો. જ્યારે, મારી ભણી જોવા, તમા
રું દીલ ચાહાય છે. એવી મારી આતરીને સાથે; પહેલા તમા

લાવણી.

અરે હાયરે હાય ભાઈરે ભાઈ દુખની વાત ઝો
ક્યાં જઈ કહુંરે આછીં ખાઈ સહુ લાતો
શા થયા આપણા પાર અસલ શા બહાર આપણા છાનો.
તિમીરાંધ થયા ન વિચારી ખરેખર આનો.
થું હાય ફર રેઠી બંધ કરેછે અંધ વેળીનું ઝુંડું
આ રહ્યું જતાં કંઈ હાય જશે દુખ જીંડું

ક્યમ થાય હવે તે દૂર
ક્યમ ભાગે વેળીનું પૂર
ક્યમ ત્રાસ પામે સહુ ફૂર
ક્યમ ટળે દુખ સહુ દૂર
ક્યમ આવે અસલનું તૂર
ક્યમ વધે સંપત્તિ ધૂર

ક્યમ દેશભિમાને પૂર પામીયે શરૂઆપણે આનો
જે હવે પૂરવે ખરે આપણામાં તે અરે—કયા.

૧-આર્ય કારીગરોની બનાવટથી તિપજતાં કપડાંઓ પ
રવા, જે ડોળ પણ ટાપટીપ- વગરની ટકાઉ ચીજોને હો
મથી વાપરવા, અને રે! આર્ય ગ્રહસ્થો!! જ્યારે તમારા- ના
જીભની માઠી રકમો, જેને- પ્રદેશથી આવતી ચીજો આજ
લાંબા વખતથી તાણી જતી નજર આવેછે. (તે આવતી-
ચીજોને) અટકાવા અને પૈશાની માઠી રકમો દેશિ કારીગ
રોને મદદ તરીકે આપવા તમે જાતે આતુરતા જણાવશો
ત્યારેજ:

શ્રાપ (ભવિષ્ય)

હવે પછીજે તમે દેશિ કારીગરોને વિપત્તી રાહુ જાય
નરેછેદ સૂરચોદય સ્થાતિ પ્રકાશમાં આવવા વિલંબ નેશો
તો, ખરેખર તમારા દૂધ ચોખ્ખામાં કોઈ એક ટાણે થુડ બ
ળશેજ બળશે. હાલમાં જે કાંઈ થોડા ઘણા નાણાંની તેજ
થી; તમારી ડોકમાં પડેલા આભૂષણ (ધરણી) નજર આવે
છે તે કોઈ એક ટાણે ખરે? ટલશેજ ટળશે. અને છેવટ
તમારા પરની મારી પ્રીતિમાં ઘટાડો થતો અટકાવવા, આગ
ળ ઉપર તમે” દેશિકારીગરીને હોતેજન; આપવા” એક મત

વિદ્યામાં જે કંપલાઈ લોકીયો ખાઈ વેહેમમાંધારે.
કૌષલ્ય શોધ ગ્રહી રહી, સંપત્તિ ધીરે,
તો વધે દેશાભિમાન મજે સતમાન ખરેખર આંહી
લાતો ખાતા થઈ દૂર રહી સખ માહી.
નીતિશું પેરી પ્રેમ દીન પર રહેમ મામ તજી રાખી,
જીહાનો કરી ધીકાર સત્ય નીત દાખી.

તો થાય ખરે તે દૂર
તો ભાગે વ્હેમીનું પૂર
તો ત્રાસ પામે સહુ ફૂર
તો ટળે દુખ સહુ દૂર
તો આવે અસલનું તૂર
તો વધે સંપને થૂર

તો દેશાભિમાને પૂર પામીયે થુર આપણે આજે
જે હવું પુરવે ખરે આપણામાં તે અરે ક્યાં

નહી. થશે તો રૂ! ભૂખ ભિજા કરવા તમારા સૂસિ કમ.
પર તમને ફળશેજી. ફરશે.

મહંત પુરૂષનું અદર્શ થવું.

(“અંતર ધ્યાન યાચછે”)

કર્તા—આ સંસાર સમુદ્રમાં કાંમ, ક્રોધ, મોહ, મત્સ-
રાદી ડુંગરા ડુંગરીઓથી અફળાઈ અફળાઈ થતા અધમ તર્ક
વિતર્કનાં પ્રાબલ્યે કરી; જાપરા જાપરી માઠી આવતી વિપરી
છાજોને લીધે, આપણુ જોકે માણસ તેઓ પોતાની આ સ-
ફરમાં નીતિ માર્ગ ચુકી જઈ કોઈ કોઈ કામાદી ડુંગરાં રસ્તે ભુ-
લા પડવાથી તોફાની આક્રમે પાછા કીનારે નીકળીએ છીએ.
આ વખત જેઓને સમુદ્ર કીનારે આગળ પાસે નજર પડે
છે; તેઓ નિરાશ થઈ કીનારા પર વળતા ઓધ રૂપ મિત્તા
શીશુને તાણે યાચછે.” આવી દુસાં વસ્થામાં આપણુ ભાઈયો
હાલ કાળ પડેલા નજર આવીયે છીએ કૂંસંપવાયુ થકી થયેલા
માઠા કલહ વંટાળીયામાં આપણી સકોમળ સ્વતંત્રતા અરે!
શિળતા અને સુખડતા સહુ ધસડાઈ ચાલી ગઈછે. ને વૃષા
રૂપ પડતી દશામાં (શ્રાવણમાસે થતા સરવડા રૂપી) અસાન
વહેમથી, આ ભરતખંડ ઝાઝ ને પહેલા આ સંસાર સમુદ્ર-
માં સહુથી આગે પડેલું હતું. તેને આપણે છેક કીનારે આ-
ણી મુક્યુંછે. અથવા તો આપણાં અગ્નાસ્ત્ર, નાગાસ્ત્ર, અને
માહાસ્ત્ર જેવા માહાભારત સસ્ત્રો, તેમજ અમાનસિક ક્રત
કરનારા ઓળરો, અને વૈમાન, પવન પાવડી, જીડણ
પોડા આદી વાહનો લઈને સમુદ્રકાંઠે વળતા ફર રહીએ.
ગળમાં નાખી દઈ; આપણે આળશાઈ કીચડમાં તે સહુ
ખુંચાવી કબાવી દીધુંછે. ઈંગ્રેજ પોતાની હાલની ચડતી રૂપી
જીલ્લાવધમાં અસાન, વેહેમ, સરવડા નિરછેદ કળા કીરણો
નાં પ્રકાશથી, આ સંસાર સમુદ્ર કીનારે વળતા ફર રહીએ.
ગાળમાં આપણા ખુંચાઈ ગયેલા વૈમાન વિગેરે વાહાનોને
રેલવે, આગળોટાદી રૂપે કાઢી લઈ ગયેલાછે. ને વળી અરે-

આગપોટાદી હાલ આપણને એવો ઇંચેજની કરામતને મોંદે ચક્રીત કરતા નજરે આવી ને આપણ પોતાનાં સુખ આરામનું શાધન થઈ પડેલાછે. જીએ! ઝેરી ગોળાએ!! જાણે અગ્નાસ્ત્ર, નાગાસ્ત્ર પોતે મૂળનાં નામથી છળી હાલ જીંદગી રૂપે આ મૃત્યુ લોકમાં ફરી આવી છાજતા હોયની! અરે! ઇંચેજનાં વિવિધ જાતનાં ઓળરો, જે આપણને રક્ષા-ત્તી રૂપે દરશન દેછે. તેપણ રખે, આપણાં પહેલાનાં અમાન-સિક ક્રત કરનારા ઓળરો પોતેજ હોય થું!!!

બંધુજનો!—અરે જોતાં આપણ આર્યભાષિણી માઠી દશા થવાનું મુજ કારણ આપણાં કૌષલ્ય શોધનું ગોરી આમડી-પર આશક થવું થયું એજછે. ઝીંણી નજરથી જોઈએ છી-એ તો આપણમાંથી વિદ્વાનું પોખારા ગણી જવું થયું એજ આપણાં કૌષલ્ય શોધનું જાણે વહી જવું થયું થવાનું મૂળ હો-યની!! રે! ધનવંત જનો! આપણને થયેલી કૌષલ્ય શોધની સૂચનાં હાલ ધણે દરજે અનૂકૂળ પડતીછે. જ્યાંમુધી તે સૂ-ચના પ્રમાણે વરતવા. (દેશિકારીગરૂતે જોતોજન આપવા) આપણે ખરા દીલથી બાહર નહી પડથું ત્યાંમુધી આપણો દીવશ ફરીવળવા આશા નથી.

દેશિમિત્રો!! આપણાં ભલાને વાસ્તે હા! દેશનાં ભ-લાને વાસ્તે પણ આપણને કૌષલ્ય શોધથી થયેલા “આપ” નો જરા ખારીકીથી વિચારતો કરો. અરે! જોડોરે! જોડો પારકાનાં ડુંખા તે હવે ક્યાંમુધી ખાવા? આપણું મોહાસ્ત્ર!! જેવડે આપણે પારકા દેશનાં લોકોને આ દેશપર મોહાંધ કરી નાખતા હતા. તે જતે અરે! આપણાં હાલ હવાલ મળ્યાછે. ઇંચેજ સરકારથી આપણને નિભાવોર્થ બક્ષાયલું ઢોહાસ્ત્ર (જે નોકરી) તે સજીવઈ આપણે હાલ બાહાફરી ખતાવા બાહર પડ્યા છીએ. સાબાશછે આપણી અકલમંદીને કે, સંદેથી સિમાડા લગણુ છુટાયા તોપણ હજી મુધી આપણે ક્ષેપ અક્ષેપ એ ખેમાનું કાંઈપણ વિચારપર લેતાજ નથી.

“મન્યહંદ (રોલાવૃત્ત. ૧)”

આર્ય બંધૂજન જીઓ! આર્યવંત આજે આજે,
 વિજય ટાચ જાગતો નૂરહત કૂસપ વાજે;
 ઊઠો ઊઠોરે ઊઠો, ઊઠો આજશ સહુ જાડો,
 તુઠો હાંમથી કુટો, સંપી પગ આગે માંડો,
 પડો કરી યાહોમ જોમથી સહુ જન ગાજે,
 ધથો સંપથી વસો કહુ દેશી દૂપ દાજે;
 ગણું હાથથી સહું રહયું જોવું ને રોવું;
 ગૂપ્ત વિકાસી હાય! હવે શું ટકક જોવું
 કહાં નૂર દેશનું! કહાં ક્ષત્રિ વિર વંકા,
 કહાં નીજ વિદ્વતા કહાં ઊલ્લસી નર બંકા;
 કહાં સુયશ જય શિખર ચડી જાગંતો ધારો,
 વળી વૈભવ વિક્રમો આપથી ઊર વિચારો;
 કહાં પૂર્વજો તણું પરમ પ્રાકૃત પૂર પેજો,
 શું! ગણુના ગુણ ગણું જોજ કરી ખચીત દેજો;
 વિદ્યાવંત મહંત મહા જીજ્ઞસી નર જો,
 પડયા પરવશે હાય! આપણે અબૂજ પરજો;
 ધીક જીવવું ધીક, ધીક પરવશ થઈ કરવું,
 ધીક પ્રજાતા ધીક, ધીક ધર ખેડા ચરવું;
 ધીક મન આંખજો, ધીક મમ્મત વણ સ્થાને,
 ધીક સંપ ઐક્યતા, ધીક બડબડવું તાને;
 ધીક ફાઠી આંખથી ગમન કરવું હુંપદમાં,
 ધીક ડોળ ધાલવો, ધીક વશવું શું મગનમાં;
 ધીક ધીકરે ધીક, ધીક પ્રસ્તાજો પડતા,
 ધીક પારકે કુંખે, થયા વણ મૂલે સસ્તા;
 હુંજરી હિંદુસ્તાન, તાંત કહાં! હુંજર કેરે.
 વિદ્યા સંપને થર, પૂર કહાં માંત વડેરે,
 વડી વિપત્તિ વેઠતાં થયા પેસતાં કુઆલો;
 વંઠી વાત બેઠમથી, માળ્યા હાલને હવાલ આ.

બંબનદ્વારાએ હિત સૂચકોઉરણી.

કક કમ્બર કસી કરંગહી સસ્ત પડ આગે;
 ખખ ખખખડ દજ ખંતથી બિલ્લમે લાગે.
 ગગ ગમન કરે ગહી ગદા, હેમિ વિકળવા;
 ધધ ધુમે કરી ધોધાટ, સંપ ભણી વળવા.
 ચચ ચતુર ચેતવી ચાલ, ચેન્ય સતસંગી;
 છછ છકી છેક છો છળે, પડે અડખંગી.
 જજ જતન કરી જળાથી, જકડ જમ્ જરને;
 ઝઝ ઝડપે ઝુંડ ટું રચી પ્રદેશે પળને.
 ટટ ટક ટક ટાંપી હવે અરે! થું જીવે હાં!
 ઠઠ ઠઠથી રોપો રોપ, વિજય વર વર હાં!
 ડડ ડડડાટ ડોટ દે, ફૂંસંપની સામે;
 દદ દોળ ફૂર ફેલીચો, હારી નાં હાંમિ.
 રેણુ રજની રવથી રે, તિમીર ખૂંધિલવા;
 તત તુર્ત તકે કર તોલ, ભરમ ભય હરવા.
 યય યર લે તું સ્થિર થે, વિદ્વજન વડીચે.
 દદ દાવ શોધી દળ દળે, અનીતિનું અડીએ.
 ધધ ધીર ધરી ધમશાણુ મચાવી મંડે.
 નન નમ્ યર્ધ નીત નીત, નેકી નવ છંડે.
 પપ પરમ પ્રેમ પાઠવે સ્વદેશી જનમાં;
 ફક ફકકડ તળવી શીકરે, રાખ્ય મગનમાં.
 ખખ ખૂંધિખળે, ખાઝલુ, નિજ હિત ધારી.
 ભભ ભરમ તજ ભાવથી, વધવ થુ કારી.
 મમ માંમ મુકી નીજ મરમ, જણવ સુજનને.
 યતો યથ વાધે જો યાર, તજે ફરીજનને.
 રર રવથી રહે રણિયાત, કરી સત કર્મો.
 લલ લેશ ન થા લાચાર, તજ દે સર્મ આ.
 વવ વીપત પેઠવી વીવીધ, ધીરજ નવ તજવી.
 શશ સજ સસ્ત સંગ્રામ, કીરતી સજવી.
 સસ શાવધ થા કર સરત, દેશ બેહાલે.
 હહ હાં! થું જો હિંમતે, ચોંપથી ચાલે.
 કક કમ્બર કસી કરંગહી સસ્ત પડ આગે, ખખ

ખબર પત્રીકા.

પુસ્તકોની નોંધ.

(છપાયેલી તૈયાર છે.)

લીંબડી વિદ્યાવર્ધક સભાના સભાસદોને સુચના	૦-૧-૦
મેઘરાજ સ્વર્ગ ગમત (વળા દરબારશ્રી મેઘરાજજી પ્રથિરાજજી પડયા તેનું ખ્યાન.)	૦-૧-૬
કૌપલ્ય શોધ (દેશિકાગ્રીગર્થુત્તેજકોઠેરણી.)	૦-૨-૬
કુમારિકા હિતાપદેશ (ગીતાવળી.)	૦-૨-૬
રાધિકાજીનું રૂશણું (ઊધવ રાધા સંવાદ)	૦-૨-૦
હરી હર લીલા વિસ્તાર (ગરુડ નાન્દિ સંવાદ)	૦-૬-૦

ગદ્યપદ્યાત્મક. (ગરથ વિના ગોથાયછે.)

(હાસ્યરસ) કુભારજી નાટક (ત્રિઅંકી)
 વલ્લભિ વૈભવ ચિત્ર (વળા ગર્ભપાત થવું).
 “ નિંબપૂરી મદન મદમરદન વિતારોપાદર્શ ”
 (યશવંત જયવિજય.)

અન્યેકિત વિષય.

પદ્યાત્મક. (લખાયછે.)

“ચોવિસાંગી” કળિ આખ્યાન (નળાખ્યાનના આકારમાં)
 મૈત્રિ પ્રભાવ (સુદામો દાજિદ્રદર્પણ.)
 દંપતિ વિરહ (દક્ષી યજ્ઞાવશરે શિવ નિંદાથી સતિ દેહ
 દહન થવા સંબંધી વ્રતાંત.)
 સત્ય વિજય માળ શૌર્ય સીંહી. (મહાન ધ્રુવ હરિ-
 ચંદ્રવ્રતાંત.)

મ. જ. ગ.

સુચના.

પ્રિય વાંચનાર !!! અવલયા આખર સુધી ફરી વળ્યા પહેલાં, પરીચાણ પળાયન થતાં; વચ્ચેથી હું રમ્તો બહી; જવા ધારેલા ગામથી આડે આકાશો હું, એવા બેઠમ તું તારા મનમાં કદી ધાલતો માં. “કૌષલ્ય - શોધ” હા!! એની ભિટાર્યે મારો આ પ્રવાસ છે, એ વાતતો ખરી; પણ “દેશિકારીગર્વૂતેજકો હેરણી” આ બાકડે માંડકું ભરાયાયા. કદીને હું, જે શિક્ષો “કૌષલ્ય શોધા લયોક્ત” ગ્રામમાં જવા ધારે, તો આર્ય ભાષ એાની આ (*) ટેક જે આશુશણુ છે તે ટળી જાય. ત્યારે મારા ભાઈ, અડવાં અડવાં તે ફરાય શું? નારે!! સણગાર તો જોઈએજ બલિ મને રખડાડ કફકડ ગણવા ધારતા હો તો ધારો. પણ આપણા રામ! ભાઈએ સહુ સાજ બાજ સાજ રમક ઝમક કરતા ચાલે. એમાંજ આનંદ માનવાના.

કવિ. જશશંકર ગવરીશંકર મહેતા.

લીંબડી.

(*) પ્રવાસમાં વચ્ચેથી થયેલા સંગાતને મુકી એકીલા નહીં ચાલવાની જે-તે.

